

Εθνική Σχολή
Δημόσιας Υγείας

*Ιστορία της Ιατρικής
& της Δημόσιας Υγείας*

Γεώργιος Χρ Ντουνιάς
καθηγητής

Επαγγελματικής & Περιβαλλοντικής Υγείας Τμήμα
Πολιτικών Δημόσιας Υγείας
ΠαΔΑ

Ιστορία Ιατρικής : εισαγωγή (1)

*Μια αρνητική πλευρά του σχολείου είναι ότι
δεν μαθαίνει τον άνθρωπο διαμέσου των αξιών που διακονεί.*

*Ενώ σε κάθε δράση ο άνθρωπος αποδεικνύει την ασημαντότητα του φαίνεται
γελοίο -ή τραγικό!-*

*να ανατρέχουμε μερικές χιλιετίες πολιτισμού
δίχως να μπορέσουμε να αναπαραστήσουμε με επαρκή ακρίβεια
την εικόνα του ανθρώπου, το νόημα της ύπαρξής του.*

"ουδείς επιστήμων δύναται να γνωρίζει καλώς την επιστήμην του, εάν αγνοεί την Ιστορία της". *Auguste Comte* (1798-1857)

Όποιος δεν γνωρίζει την Ιστορία είναι καταδικασμένος να την επαναλαμβάνει (George Santajana)

«Η Ιστορία της Ιατρικής δεν είναι μόνο Ιστορία, αλλά και Ιατρική».

Henry Sigerist

Ιστορία Ιατρικής : εισαγωγή (2)

- Τα γεγονότα, οι εξελίξεις, ενέχουν πάντοτε ενδείξεις διασυνδέσεων.
- Σπρώχνουν παραπέρα, προς μια ερμηνεία, μια εμβάθυνση που τα ενοποιεί σε ένα νοηματικό σύνολο

Sotto l'azzurro fitto

del cielo qualche uccello di mare se ne va

né sosta mai perché tutte le immagini portano scritto

"più in là"

(Eugenio Montale)

Ιστορία Ιατρικής : εισαγωγή (3)

- Ο ιατρός δεν είναι κτηνίατρος, όχι επειδή ασχολείται με πιο σύνθετα ζώα αλλά, γιατί δεν ασχολείται καθόλου με ζώα. Ασχολείται με όντα που αναζητούν το νόημα της ύπαρξης τους δηλ. το νήμα που συνδέει τη ζωή με το πεπρωμένο τους.
- Η ασθένεια είναι το σημάδι ότι αυτή η οριστική έννοια των πραγμάτων εάν υπάρχει μας υπερβαίνει. Η ασθένεια είναι η τελευταία και φοβερότερη επίκληση να αναζητήσει αυτό το νόημα
- Από αυτή την ένδειξη ξεκινάει η μακρά Ιστορία της Ιατρικής όπου σημαντικές προσπάθειες αφιερώθηκαν πάντα στην αντιμετώπιση των βασικών ζητημάτων της ανθρωπότητας: της σχέσης ψυχής και σώματος, ζωής και θανάτου.

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (1)

- Η σχέση του ανθρώπου με την ασθένεια υπήρξε πάντα δραματική.
- Η ασθένεια πριν από αντικείμενο έρευνας αποτέλεσε για αιώνες απειλή για την οποία δεν μπορούσαμε να κάνουμε σχεδόν τίποτα. Η περιγραφή της είχε πριν απ' όλα σκοπό να την αναγνωρίσουμε πρόωρα και να την αποφύγουμε.
- Ο προληπτικός σκοπός λογικά προηγήθηκε του θεραπευτικού, ιδίως ενώπιον μεγάλων επιδημιών και λοιμών (ίσως από το λατινικό *peius, peggior* χειρότερη ασθένεια): λοιμός των μαχών ή εξανθηματικός τύφος; λοιμός των Χριστιανών ή σύφιλις; μαύρη πανώλης ή ευλογιά αιμορραγική; πανώλης του '800 ή χολέρα

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (2)

Στην αρχαιότητα τα ζώα απομακρύνονται γιατί είναι επικίνδυνα ως φορείς θανάτου και ασθενειών, με τους χυμούς τα μιάσματα και τα κακά πνεύματα (οι λεπροί του Ευαγγελίου μένουν σε αυτόνομες πόλεις μαζί με ανθρώπους που δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα)

Η άγνοια και η αδυναμία ενώπιον της ασθένειας, σήμερα όπως και στο παρελθόν, αποτελούν αιτία καταφυγής σε ενστικτώδεις πρακτικές μαγείας και παγανισμού.

Για μακρό καιρό, αν και ενισχύθηκε από την εμπειρική παρατήρηση, η φιγούρα του ιατρού ταυτίζεται με εκείνη του μάγου, του ιερέα και οι ναοί αποτελούν τα πρώτα θεραπευτήρια (Θεουργική Ιατρική).

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (3)

- Μια μυθολογική απεικόνιση της Ιατρικής στον προ-ελληνικό πολιτισμό αντιπροσωπεύει η φιγούρα του **Ασκληπιού**, θεού της Θεραπευτικής, γιου του Απόλλωνα και της Κορωνίδος, απόγονου του ιατρού Χείρωνα.
- Λατρευόταν στο Ιερό της Επιδαύρου όπου παριστάνεται με το ιερό φίδι που θεωρείται σύμβολο υγιεινής αναγέννησης αφού αλλάζει δέρμα, τυπικό των ερπετών.

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (3α)

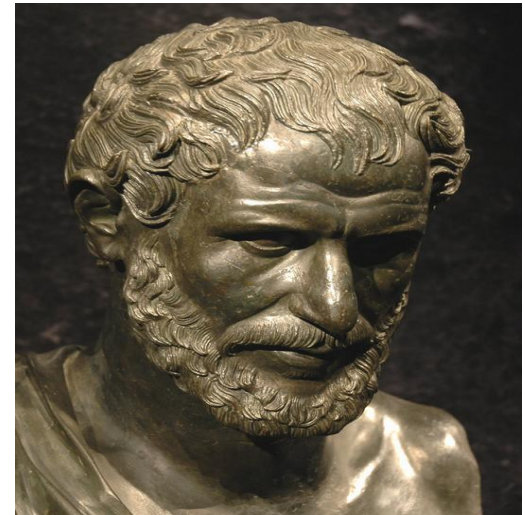
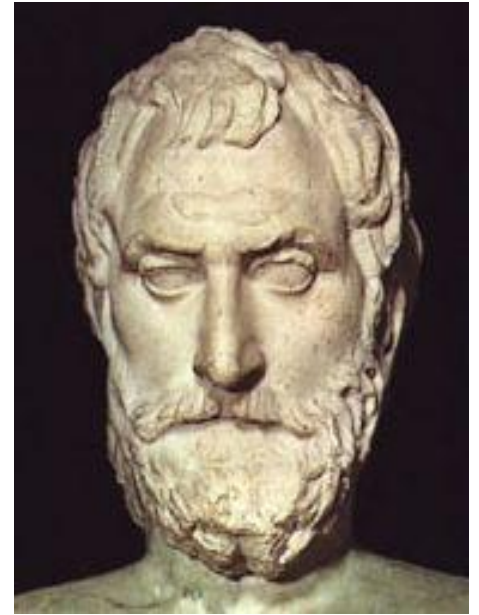
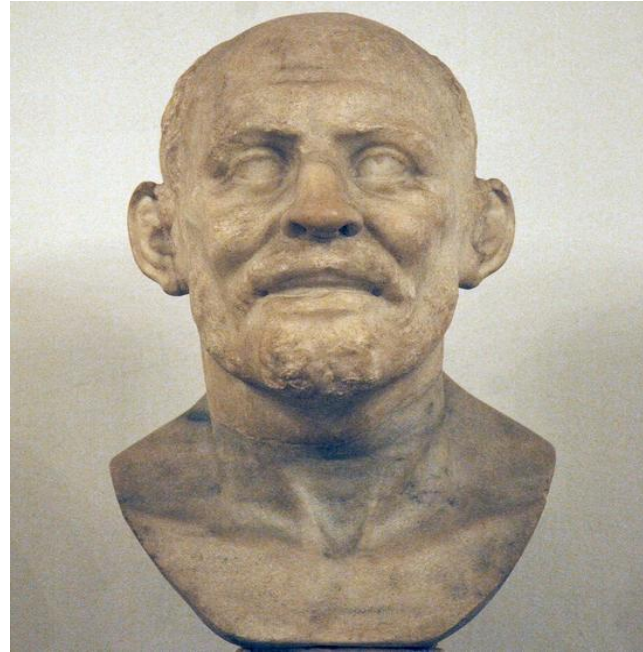
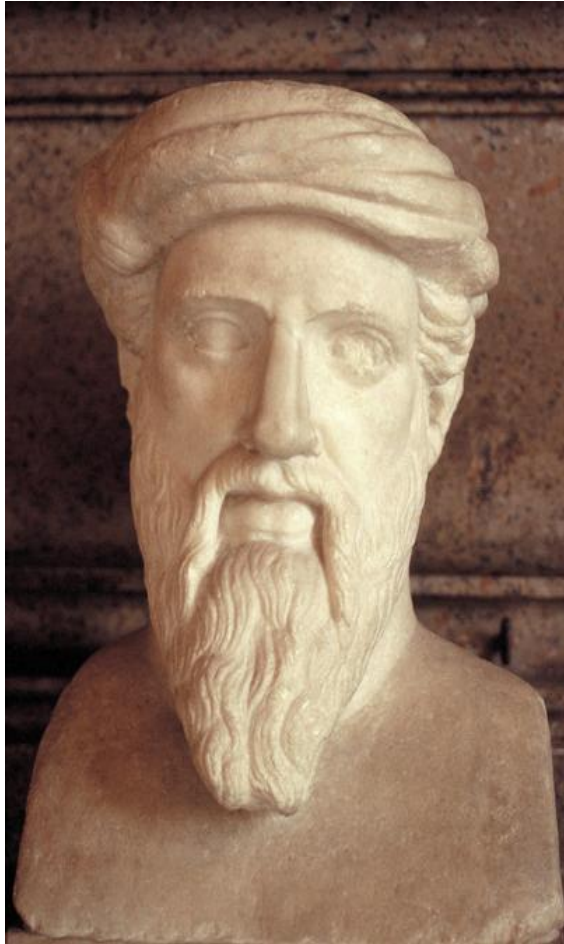

Απεικόνιση του **Ασκληπιού** και της οικογένειάς του σε αναθηματική πλάκα (περί το 300 π.Χ.). Η σύζυγός του **Επιόνη** ανακούφιζε τον πόνο, ενώ οι κόρες του **Υγεία** και **Πανάκεια** πρωσοποποιούσαν την πρόληψη και τη θεραπεία. Οι γιοι του **Μαχάοντας** και **Ποδαλείριος** θεωρούνταν οι προστάτες της Χειρουργικής και της αναίμακτης θεραπευτικής

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (4)

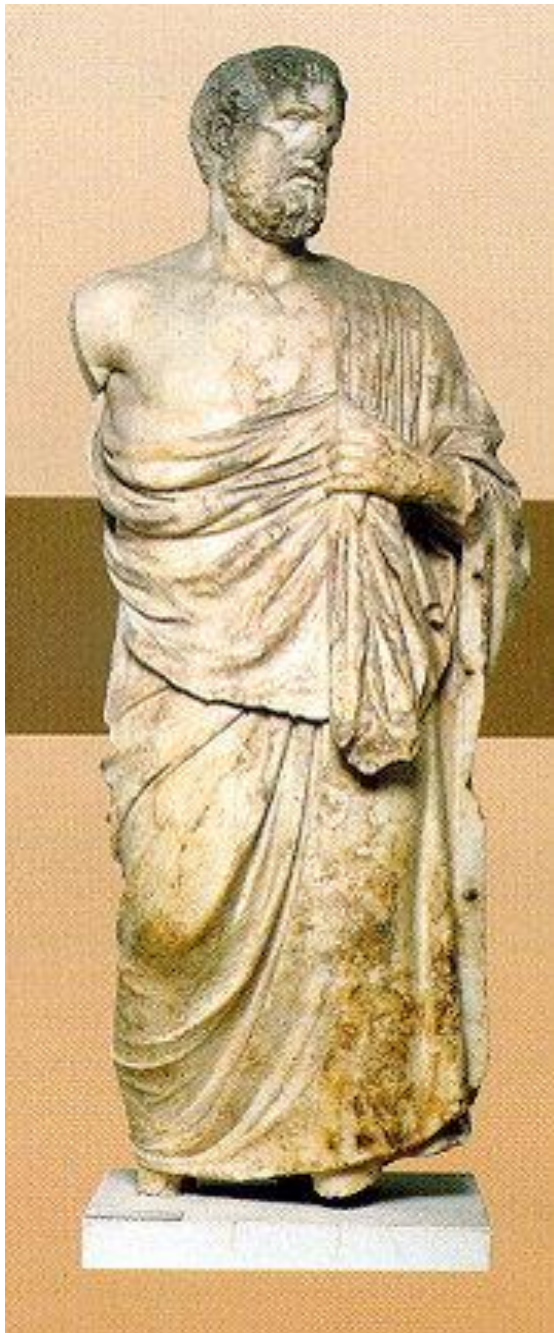
- Χάρις σε φιλοσόφους όπως οι Θαλής, Αναξίμανδρος, Πυθαγόρας, Ηράκλειτος, Δημόκριτος, Εμπεδοκλής πραγματοποιήθηκε το πέρασμα από το **μύθος** στο **λόγο** (600-400 π.Χ.)
- Η γέννηση της **λελογισμένης Ιατρικής** οφείλεται στον Ιπποκράτη και τη σχολή του (Κως) που δρα στην Ελλάδα το 5οο - 4ο π.Χ. αι.

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (4α)

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (5)

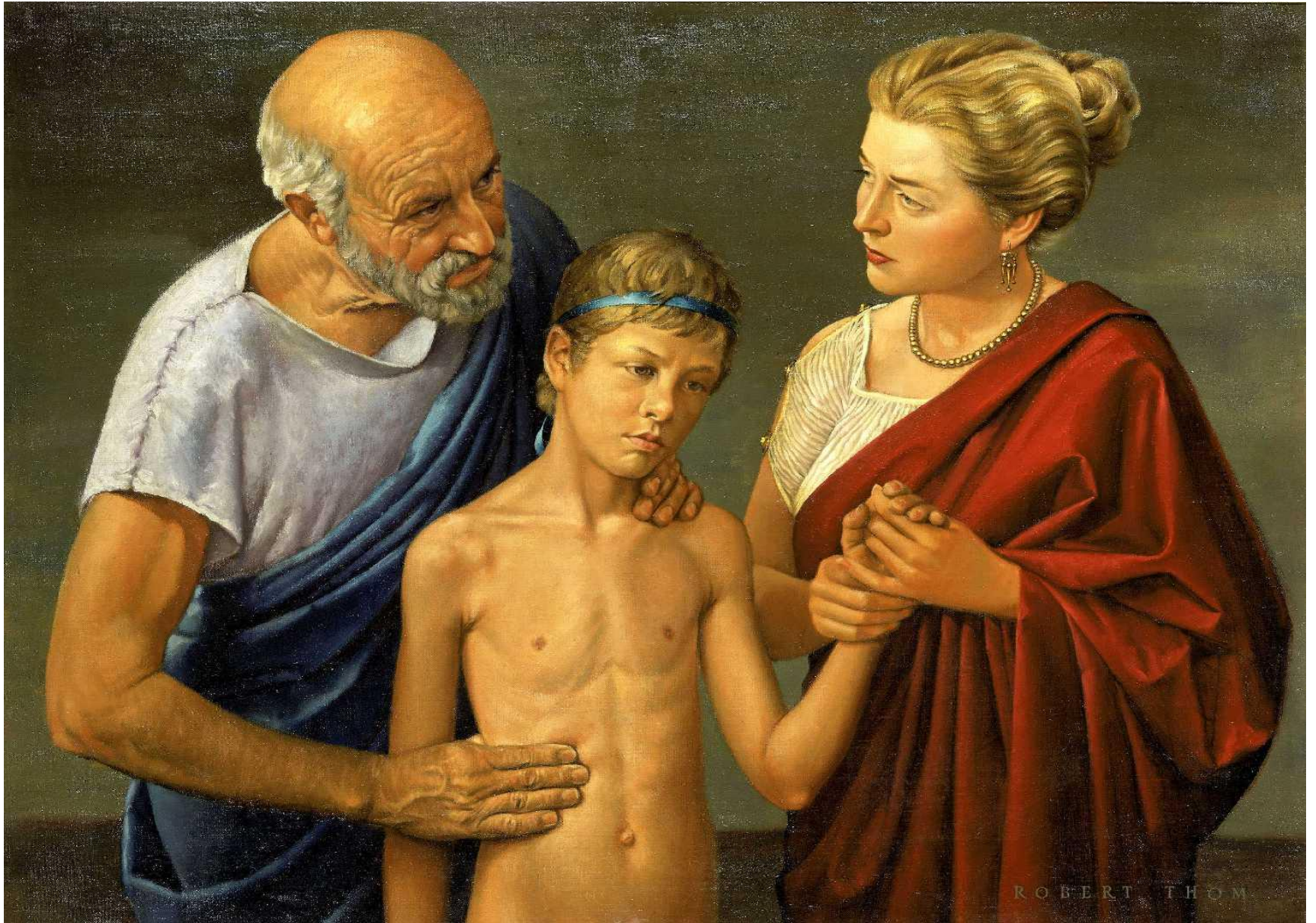
- Ο Ιπποκράτης και οι μαθητές του με μεγάλο κουράγιο εκτός από παρατηρητικό πνεύμα και πείσμα αφιερώθηκαν στην αναζήτηση εκείνων των κρυμμένων πραγμάτων που θα ήταν δυνατόν να τροποποιήσουν θετικά δηλ. όχι μόνο προληπτικά αλλά και θεραπευτικά τις δυσλειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού.
- Η υγεία νοείται ως ισορροπία ή **ευκρασία** και η ασθένεια ως ανισορροπία ή **δυσκρασία** μεταξύ των τεσσάρων υγρών ή χυμών που περιέχονται στο σώμα:
αίμα,
φλέγμα (χυμός ασαφούς φύσεως που συγκεντρώνεται ε στη βάση του κρανίου),
χολή καθαρή ή κίτρινη και
χολή μαύρη ή σκούρα (κι αυτός σε θέση μη ακριβή)

- "Ιπποκράτης".
- Άγαλμα γενειοφόρου ανδρός με ιμάτιο, που αφήνει γυμνό το δεξιό στήθος. Βρέθηκε στις στοές του Ωδείου και ονομάστηκε από τους εργάτες της ανασκαφής ως Ιπποκράτης.
- 4ος αιώνας π.Χ.
- (Αρχαιολογικό Μουσείο Κω)

Ανδρα χρή, όστις έστί συνετός, λογισάμενον ότι τοίσιν ανθρώποισι πλείστου άξιον έστιν η υγιείη, επίστασθαι από τής εωυτού γνώμης εν τήσι νούσοισιν ωφέλεσθαι, επίστασθαι δέ τά υπό τών ιητρών και λεγόμενα και προσφερόμενα προς τό σώμα τό εωυτού και διαγιγνώσκειν, επίστασθαι δέ τούτων έκαστα, ές όσον εικός ιδιώτην.

ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ, “Περί Παθών”

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (6)

- Διατυπώθηκε έτσι μια **χυμική** θεωρία των παθογενετικών μηχανισμών. Η υπερβολή ή έλλειψη ενός χυμού προκαλούσε μια ανισορροπία που μπορούσε να οδηγήσει από την απλή κατηγοριοποίηση του χαρακτήρα –φλεγματικό, αιματώδη, χολερικό και μελαγχολικό- έως την παθολογική κατάσταση.
- Για την κατανόηση έπρεπε να ανατρέξει κανείς στις τέσσερις αισθήσεις παρά σε μαγικές ιεροτελεστίες, που ήταν σε θέση να εκτιμήσουν την παρούσα ανισορροπία. Για τη θεραπεία, με φυσικά και χειρουργικά μέσα έπρεπε να αποσυρθεί η υπερβολή – με νηστεία, έμετο, υπακτικά, καθαρτικά, αφαιμάξεις- ή να αποκατασταθεί η έλλειψη –ειδικές δίαιτες, φάρμακα και υποστήριξη με ποικίλα μέσα.

Η **χυμική παθολογία** αποτελεί συγχρόνως λογική συνέπεια της **Ιωνικής Φιλοσοφίας** και πιστή αντανάκλαση των παθολόγο-ανατομικών και κλινικών χαρακτηριστικών των νόσων των κατοίκων της Μεσογείου την εποχή εκείνη.

Έτσι η θεωρία των **κρίσιμων ημερών** μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί ως προσπάθεια **εισαγωγής της έννοιας του αριθμού** στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων.

Παράλληλα όμως, ήταν και η καταλληλότερη για μία χώρα όπου οι περισσότεροι άνθρωποι έπασχαν από ελονοσία ή πνευμονία. Οι ώσεις του τριταίου και του τεταρταίου πυρετού εμφανίζουν αξιοσημείωτη περιοδικότητα που εξαρτάται από το βιολογικό κύκλο του παρασίτου. Εκείνοι που πάσχουν από πνευμονία περνούν από ένα στάδιο «κρίσης» ακριβώς μετά από μία εβδομάδα πυρετού.

Μάλλον ήταν αδύνατο να αναπτυχθεί στις βόρειες χώρες μία θεωρία για τα οξέα εμπύρετα επεισόδια ανάλογη με εκείνη του **Ιπποκράτη**.

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (6)

- Στην ιπποκρατική ιατρική η ασθένεια αφορά πάντοτε ψυχή τε και σώματι (ολισμός).
- Η τεταρτόμηση των χυμών αντιστοιχεί σε εκείνη των πρωταρχικών στοιχείων (γη, ύδωρ, αήρ, πυρ), των εποχών, των ηλικιών της ζωής (παιδικότητα, νεότητα, ωριμότητα, γήρας).
- Οι θεραπείες είναι 'ανθρωπολογικές': επισκόπηση/συμπάθεια, ψηλάφηση σφυγμού/χειραψία, άγγιγμα μετώπου/σύγκριση, πρόγνωση/ελπίδα.
- Στη θεραπεία : *’τα ενάντια τοις εναντίοις εισιν ιάματα’*
"contraria, contrariis curantur"

ΣΗΜΕΙΩΣΗ #1

- Η ιδέα της ισορροπίας/ανισορροπίας ως παραγόντων υγείας/ασθένειας ήταν και εξακολουθεί να είναι πολύ διαδεδομένη.
- Σε πολλές λαϊκές παραδόσεις της Λατινικής Αμερικής στην ισορροπία των χυμών αντιστοιχεί η ισορροπία θερμού/ψυχρού.
- Η παράδοση των Ινδών **Αγιουρβέδα [Ayurveda]** θεωρεί το σύμπαν και τη ζωή φτιαγμένα από πέντε βασικά στοιχεία: αιθέρα, αέρα, νερό, χώμα και φωτιά.
- Η παραδοσιακή **λαϊκή κινέζικη ιατρική** θεωρεί την υγεία ως ισορροπία μεταξύ δύο κοσμικών σταθερών: yin – σκούρο, υγρό, νερουλό και θηλυκό και yang – θερμό, ξηρό, ατρόμητο και αρρενωπό.
- Στην σύγχρονη ιατρική το πρόβλημα της χυμικής ισορροπίας είναι παρόν στην έννοια της **ομοιόστασης** και του *feedback*.

Όρκος

- Ὄμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν, καὶ Ἀσκληπιὸν, καὶ Ὑγίαν, καὶ Πανάκειον, καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἱστορας ποιούμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν ὄρκον τόνδε καὶ ξυγγραφὴν τήνδε*
- Στο ὄνομα του θεοῦ Ἀπόλλωνα του γιατροῦ, του Ἀσκληπιοῦ, της Ὑγείας, της Πανάκειας καὶ ὅλων των θεῶν, ορκίζομαι καὶ τους κάνω μάρτυρες μου ὅτι, ἀνάλογα με τις ικανότητες καὶ την κρίση μου, θὰ τηρήσω αὐτὸ τον ὄρκο καὶ το συμβόλαιο.*
- ἠγήσασθαι μὲν τον διδάξαντά με την τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖσι, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηίζοντι μετάδοσιν ποιήσασθαι, καὶ γένος το ἐξ ωτέου ἀδελφοῖς ἴσον επικρινέειν ἄρρεσι,*
- Νὰ θεωρῶ τον δάσκαλο μου στην τέχνη αὐτὴ σαν τους ἴδιους τους γονεῖς μου, νὰ μοιραστῶ μαζί του τα πρὸς το ζῆν, αν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα νὰ μοιραστῶ μαζί του τα δικά μου, νὰ θεωρῶ τα μέλη της οἰκογένειας του σαν ἀδέρφια μου καὶ*
- καὶ διδάξειν την τέχνην ταύτην, ἢν χρηίζωσι μαυθάνειν, ἀνευ μισθοῦ καὶ ξυγγραφῆς, παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ της λοιπῆς ἀπάσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσασθαι υιοῖσι τε ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι του ἐμὲ διδάξαντος, καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμένοισι τε καὶ ὠρκισμένοις νόμῳ ἱητικῷ, ἄλλῳ δε ουδενί.*
- Νὰ τους διδάξω την τέχνη αὐτὴ, αν θέλουν νὰ τη μάθουν, χωρὶς ἀμοιβῆ ἢ νὰ δώσω παραγγελία, προφορικές οδηγίες καὶ ὅλες τις ἄλλες συμβουλές στα ἴδια τα παιδιὰ μου, τα παιδιὰ του δασκάλου μου καὶ στους ἄλλους μαθητές που ἔχουν συνάφει μαζί μου ἔγγραφη καὶ ἔνορκη συμφωνία καὶ σε κανένα ἄλλο.*
- Δικαιτήμασι τε χρήσομαι ἐπ'ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν, ἐπὶ δηλήσει δε καὶ ἀδικίῃ εἴρξειν.*
- Νὰ θεραπεύω τους ασθενεῖς ἀνάλογα με την ικανότητα καὶ την κρίση μου, ποτέ ὅμως με σκοπὸ νὰ τους προσβάλω ἢ νὰ τους βλάψω.*

Όρκος

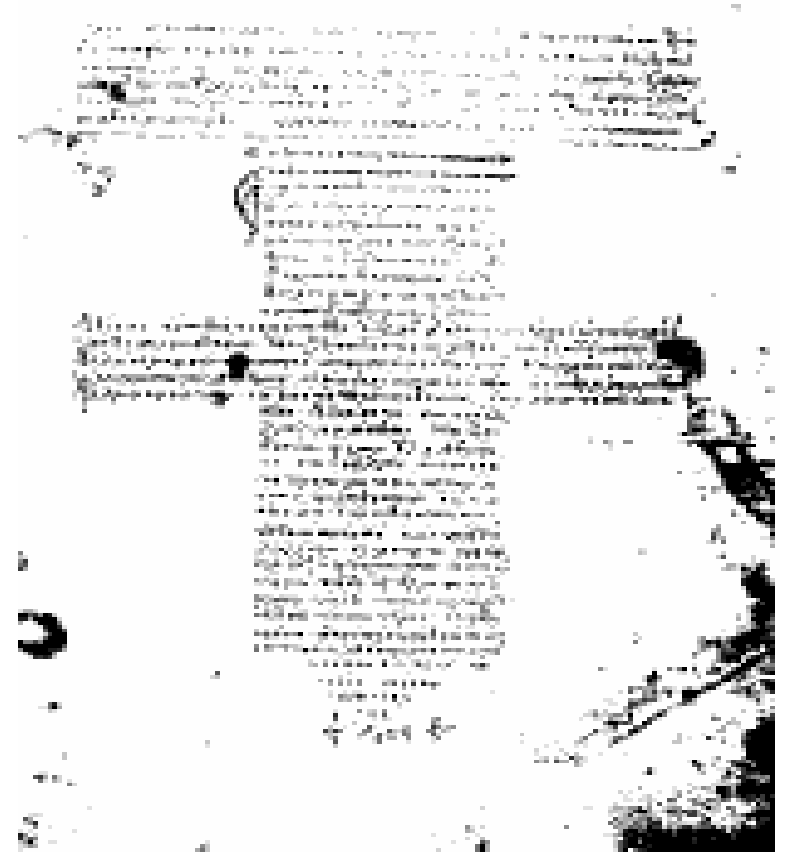
- Οὐ δώσω δε ουδέ φάρμακον ουδενί αιτηθείς θανάσιμον, ουδέ υφηγήσομαι συμβουλίην τοιήνδε ομοίως δε ουδέ γυναικί πεσσόν φθόριον δώσω.
- Να μην δώσω ποτέ θανατηφόρο φάρμακο έστω και αν μου το ζητήσουν, ούτε να συστήσω ποτέ τέτοια θεραπεία. Κατά τον ίδιο τρόπο να μην δώσω ποτέ σε γυναίκα φάρμακο για να της προκαλέσω αποβολή.
- Αγνώς δε και οσίως διατηρήσω βίον τον εμόν και τέχνην την εμήν. Οὐ τεμέω δε ουδέ μην αιτούντας, εκχωρήσω δε εργατήσιν ανδράσι πρήξιος τήσδε.
- Αλλά να διατηρήσω καθαρή και αμόλυνη τη ζωή μου και την τέχνη μου. Να μην αναλάβω τον ευνουχισμό κανενός, ακόμα κι αν μου το ζητήσει, αλλά να αφήσω τη δουλειά τούτη σε όσους ασχολούνται μ' αυτήν.
- Ές οικίας δε οκόσας αν εσία, εσελεύσομαι επ' ωφελείη καμνόντων, εκτος εών πάσης αδικίης εκουσίης και φθορίης, της τε άλλης αφροδίσιων έργων επί τε γυναικείων σωμάτων και ανδρών, ελευθέρων τε και δούλων.
- Σε όποιο σπίτι κι αν μπω, να μπω για να βοηθήσω τους ασθενείς, αποφεύγοντας οποιαδήποτε σκόπιμη αδικία και βλάβη και ιδιαίτερα κάθε γενητήσια πράξη με γυναίκες και άνδρες, ελεύθερους και δούλους
- Α δ'αν εν θεραπείη ή ιδω, ή ακούσω, ή και άνευ θεραπιής κατά βίον ανθρώπων, α μη χρή ποτέ εκλαλέσθαι έξω, σιγήσομαι, άρρητα»
- Οτιδήποτε κι αν ακούσω ή δω κατά την άσκηση του επαγγέλματος μου, όπως και έξω από το επάγγελμα μου κατά τη συναναστροφή μου με τους ανθρώπους, αν είναι κάτι που δεν πρέπει να κοινοποιηθεί, να μην το αποκαλύψω και να το φυλάξω σαν ιερό μυστικό.
- και μη ξυγχέοντι, ειη επαυρασθαι και βίου και τέχνης δοξαζομένου παρά πάσιν ανθρώποις ες τον αιεί χρόνον παραβαίνοντι δε και επιορκούντι, ταναντία τουτέων. ηγευμενος είναι τα τοιαύτα. Ορκον μεν ουν μοι τόνδε επιτελέα ποιέοντι,
- Αν τηρήσω αυτό του όρκου και δεν τον παραβώ, είτε να αποκτήσω για πάντα την εκτίμηση όλων των ανθρώπων για τη ζωή και το επάγγελμα μου, αν όμως τον καταπατήσω και ψευδορκήσω, να υποστώ όλες τις συνέπειες της ψευδορκίας μου".

ΣΗΜΕΙΩΣΗ #2

- «Ο Όρκος δεν είναι μια θρησκευτική διακήρυξη. Είναι κυρίως μια ανάληψη ευθύνης παρά ένα ιερό κείμενο... δεν γίνεται επίκληση των θεών επειδή προκαλούν ή θεραπεύουν μια ασθένεια... Ο διαχωρισμός επιστήμης και θρησκείας είναι πλήρης».
- Πρόκειται για θρησκευτική διακήρυξη ως προς την ανάληψη ευθύνης ενώπιον του Θεϊκού. Πράγματι οι Θεοί δεν καλούνται ως θεραπευτές αλλά ως υποστήριξη της δράσης του ιατρού και κριτές της αλήθειας του.
- Όχι τυχαία η τύχη του Όρκου, εάν είναι αλήθεια ότι στην αρχαία Ελλάδα η αξία του αναγνωριζόταν από μια μειοψηφία, συνδέεται με τον Χριστιανισμό.

Όρκος

- Ο Όρκος του Ιπποκράτη 5^{ος} π.Χ. αι. 'ανακαλύφθηκε' και διαδόθηκε από το Χριστιανικό πολιτισμό
- Ms.Vat. Urbin. Gr. 64, f.116

ΣΗΜΕΙΩΣΗ #2β

- Με τη πάροδο του χρόνου ο Όρκος του Ιπποκράτη έχασε πολύ από την σημασία του ως μαρτυρία μιας επαγγελματικής πρακτικής που διαρκεί ήδη 25 αι..
- Η συμπεριφορά του Ιπποκράτη και της σχολής του διέπεται από βαθύ θρησκευτικό σεβασμό για τη ζωή που δεν μπορεί να μειωθεί σε ένα οικολογικό συναίσθημα, επιβιοηθικό της φύσης υπό την έννοια της μη βλάβης.
- Πρέπει να σημειώσουμε ότι η έκτρωση στην αρχαία Ελλάδα ήταν διαδεδομένη και πολυσυζητημένη από τις φιλοσοφικές σχολές: ο Αριστοτέλης τη θεωρούσε επιτρεπτή πριν από τη 'ζωική' φάση του εμβρύου, οι Στωϊκοί και ο Πλάτωνας ταύτιζαν τη ζωή με τη γέννηση, οι Πυθαγόριοι τη ταύτιζαν με τη σύλληψη και έτσι ήταν ενάντια στην έκτρωση.

JUSTI FORTUNII
DE
MORBO ATTONITO
LIBER UNUS
Cum Gratia et Privilegio Sacrae Caesareae Majest. et Elect. Saxoniae

GALENIUS

HIPPOCRATES

LIPSIÆ

SUMPTIBUS GEORGII HEINRICI FROMMANNI

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (9)

- Ο Γαληνός από τη Πέργαμο, εργάσθηκε στη Ρώμη κατά τον 2^ο μ.Χ. αι. (129-201)

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (10)

- Ο Γαληνός πρόσθεσε στην Ιπποκρατική διδασκαλία την έννοια του ανατομο-φυσιολογικού συστήματος που ενοποιούσε τη θεωρία των πνευμάτων-φυσικών & ζωικών με εμπειρικές παρατηρήσεις ακόμα και με στοιχεία συγκριτικής ανατομίας (διάκριση μεταξύ αισθητικών και κινητικών νεύρων, θεωρία της κυκλοφορίας του αίματος, διαφορική διάγνωση).
- Παρά τις καινοτόμες πλευρές του έργου του, που εισήγαγε ένα είδος πειραματικής μεθόδου στην ιατρική έρευνα, ο Γαληνός κατηγορήθηκε (αδίκως) για τη σταθερή (δογματική) του προσήλωση στην ιπποκρατική παράδοση και διαδραμάτισε ένα βιολογικό-θεολογικό ρόλο με αρνητική επίδραση στους τους επόμενους αιώνες έως την Αναγέννηση.

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (11)

- Η ρωμαϊκή ιατρική χαρακτηρίζεται από ένα Ετροuscoικό πυρήνα (θεϊκή τέχνη των οίωνών, υγιεινή, φυτικο-ορυκτολογικές θεραπείες, οδοντικά σφραγίσματα) και από την επιρροή της Ελληνικής ιατρικής.
- Ενδιαφέρον παρουσιάζει η «υγειονομική» εξέλιξη με την δημόσια υγιεινή & τη στρατιωτική ιατρική [valetudinari].
- Σημαντικός πριν τον Γαληνό υπήρξε ο Κέλσος με την εγκυκλοπαιδική του μέθοδο (*De re medica*)

Ιστορία Ιατρικής : οι απαρχές (11α)

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (1)

- Για πολλούς αιώνες τα μοναστήρια θα είναι οι επικρατέστεροι τόποι ιατρικής πρακτικής, διατήρησης των παραδόσεων του Ιπποκράτη και του Γαληνού, πολιτισμικών ανταλλαγών με το Βυζάντιο και τους Άραβες.
- Τον 9ο αι. ιδρύεται η ιατρική σχολή του Σαλέρνο (Salerno), σύμφωνα με τη παράδοση από έναν Εβραίο, έναν Έλληνα, έναν Άραβα και ένα Λατίνο, προς απόδειξη της οικουμενικότητας και της διεθνικότητας της επιστήμης.
- Ένα ποίημα ([Flos Medicinae Salerni](#)) Λεόντιων στίχων του 11ου-12ου αι. περιέχει τις βασικές συνταγές του Κανόνα του Σαλέρνο [[Regola Sanitaria Salernitana](#)]

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (2)

- Ειδική σημασία θα αποκτήσει η χρήση φυτών και χόρτων για θεραπευτικούς σκοπούς.
- Οι συνταγές μεταδίδονται προφορικά με ευθύνη των μοναχικών ταγμάτων (Βενεδικτίνων, Φραγκισκανών, Τσεροζίνων, κ.ά.), παράγουν τα δικά τους ιατρικά συγγράμματα που έπαιζαν υπόψη τους εμπειρίες πολύ προηγούμενων αιώνων, όπως των Αιγυπτίων, των Εβραίων, των Ασσυρίων, των Φοινίκων και φυσικά των Ελλήνων.
- Το σύνολο αυτών των γνώσεων αποτελούσε την **μοναστηριακή ιατρική** όπου άνθησε η Ιατρική των Απλών (*Medicina dei Semplici*) με κύριο εκφραστή της τον *Fra Domenico Palombi*.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (3)

- Η εμπειρική καλλιέργεια απλών βοτάνων αναπτύσσεται στους βοτανικούς κήπους των πανεπιστημίων (πάντως ο πρώτος κήπος με αμιγώς φαρμακολογικό σκοπό δημιουργήθηκε στην Ενετική Δημοκρατία τον 16ο αι.). Ακολουθεί τις συνταγές –γιατροσόφια- της Σχολής του Σαλέρνο [*Antidotarium* του Nicola Salernitano και της *Ars Medendi* του Cofone].
-
- Η μεσαιωνική βοτανική θα διαρκέσει επί μακρόν: θα έχει σημαντική ενίσχυση και εμπορική επέκταση μετά τις γεωγραφικές ανακαλύψεις του 16^{ου} αι. έως την ανάπτυξη της φαρμακολογικής έρευνας. Αφού ετέθη στο περιθώριο από τη τελευταία στις μέρες μας επανέρχεται με την ενίσχυση της οικολογικής ευαισθησίας και της επιθυμίας επιστροφής στη φύση.

Bibl. Majj Coll. Angl. Soc. Jesu Leodii

PHARMACOPŒA

PERSICA

EX IDIOMATE PERSICO

in Latinum conversa.

تفسیر مرکبات قرابادین پارسی
دست قرابان حق حضرت ایسوع
راهب تابع حضرات ایلدیا و طریا
دادری انجلوس کرملیط طدوزانی

OPUS

MISSIONARIIS, MERCATORIBUS,
*ceterisque Regionum Orientalium Lustratoribus neces-
sarium; nec non Europæis Nationibus perutile.*

ACCEDUNT IN FINE

*Specimen notarum in Pharmacopœam Persicam; tum indices
duo; alter Pharmaceuticus, compositiones in hoc opere
contentas indigitans; alter pathologicus, remedia
ad singulos morbos ostendens.*

LUTETIÆ PARISIORUM,
Typis STEPHANI MICHALLET, ad insignē
Sancti Pauli, viâ Jacobæ.

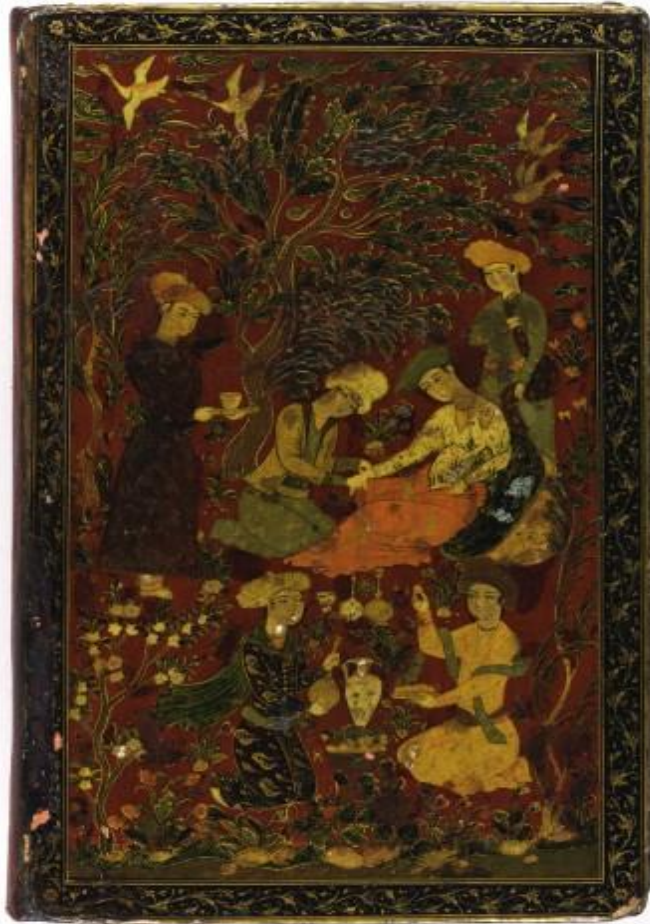
M. DC. LXXXI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

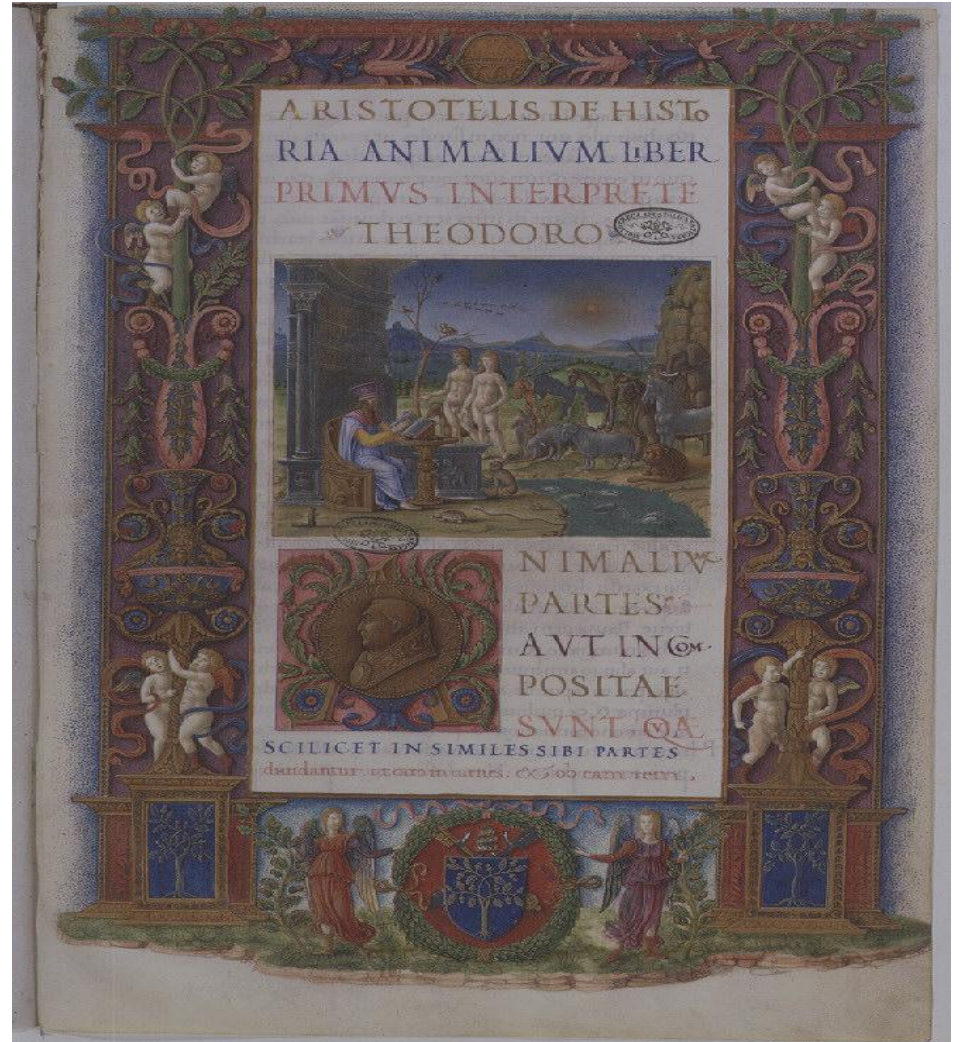

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (4)

- Ο Άραβας ιατρός **Αβικέννας** (*Abu Ali Hssayn Ibn Sina*, 980-1037) μεταφράζει τον Γαληνό και εφαρμόζει τη χειρουργική και τη βοτανοθεραπεία. Υπήρξε ιατρός στη Βαγδάτη και ήταν επίσης φιλόσοφος αφού η ανθρωπολογία της ιατρικής αποτελούσε μια πλευρά του ανατολικού ανθρωπισμού. Έτσι το έργο του αποτελεί μια συστηματική ανακεφαλαίωση των θεωριών του Ιπποκράτη και του Γαληνού καθώς και των φιλοσοφικών αρχών του Αριστοτέλη
- *Είναι καθήκον του ιατρού να διερευνήσει τις υλικές, δομικές και τελικές αιτίες του υγιούς και του ασθενούς οργανισμού*

Wellcome Images

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (5)

Cias q' eg
ardines a
m sunt dif
ficiles ad
san adum
sp ca que i
aggant ir
col qm est
callus. & quia est unctum pene
trans ab unctio nisi ad hunc. & qz
e uehemtis hifus. & qz e positus
in unctio. Quia ergo e callus p
uenit ad cum feci orni bona et
mouet ipm q' adit se colore ei
diminuit ei a quiete ei qua co
plet recepto unctum media
ni q' pot nā facere itificatio nē.
Et q' e in hifus difficil sit ad be
recta media unctum ad ipm. Et i
qm e uehemtis hifus mltiplia
tur dolor ei. Et mltitudo dolo
ris atabit. Et qm e positus in
inferoi hifus sit de hifus sup
fluitati ad ipm. & qz qm obedit
recepto em car debilitas qe
cum eo cenocumito q' ei ipse ce
emoroidib. **Emoroides. n.**

SCias q' multot' extat ali
quis q' hat emoroides
non bt nisi ulcra urecto. & cas i
que se supra ipm. Oportet ergo
ut ostendat ulcra. Et emoroides i
qz d' uroie p spēs diuisiois fa
mole. i uenuales. & se deiores
canum. & minuas. & ad unctile.
Et unctiles se filēs uuas pms
Et unce se late rotunde purpuri
colois aut ad purpuritate s
clines. Et moials se molles sar
guine. Et sunt de emoroidib
emoroides q' se q' uehice se di
uouit emoroides diuisiois. & se
deiores natus. & pro fudas. & se
deiores canum. & qz ille q' ad r
tur ad pte uge. qm ei strigunt

1.100
res.

ut cum capite. Et nate extat p
partes sunt unctum. & p h
bis aut que cum sunt saguie.
& que cum se no sanguie. Et d' u
dunt emoroides i pte suete
& cum qm res plura ip apto
uenari plura. & isurais cecis
de quibz came i ues. Et plura
quem gnant emoroides ex me
lia i sanguine medico. Et parum
gnant a hite. Et cum gnant ab
eo gnant q' ipse sunt uesice. & qz
ipse sunt uesice unctum piscum.
Et unctiles sit piquiores ad
hoc ut fiat melia. & moials ad
sanguine. & uice uetitas. & u.
Et no est possibile ut accidat eod
moides nisi apite d' uesice uenari
ano. f. q' d' ues. & p h multapti
ca e cum ucto austino i regione
austina. Et no or q' ex emoroid
dib. apabz canabz saguis fly
ens reat' d' ues. p uelat ad debli
tatem. & mollificatio nē genuum
& oplesione sicopis. n' d' ar sar
guis n' uger. Et melius e ut ee
bat paulatim no subito. Et cum
uicibz d' h' ar saguis emoroida
num ad unct' & egdiae i mestrui
is unct' eo. Et or q' ut fiat ulcra
te. & prouocce mstrua ear. Et pl
ms quare h' ab emoroidis
adest color ipus eis. & e a mta
dehinas ad uroitate. Et mltot'
accit h' ab emoroidis flue
saguis namu. & remouet emor
roides. **Cura. mbu. ci. Rubri.**

Et l. cetera.

Et l. d' m.

Et l. d' m.

Oportet ut iccepto rectifico
tur corp' & uia cure sagui
malus ita ut f' d' met' sap hena
& uena que e ip' d' u pte. calear.
& uena alimabz. Et fort' uen' qz
car. Et unctio ei q' e me uis
spat' d' osit. ad eas. & ad h' uice
micos. Et cure sple. aut epari

وخصنا به من جزيل الاختصاص • **والشمس والليل** •
وغيره لا يملكه الا العالم بما يكون • **والشمس والليل** •
عندك ورسولك المبعوث بكامل الامانة • **والشمس والليل** •
والزبور والفرقان • الذي اوتاه الله تعالى جنودا مع الكلم ومجامع
رتب الايمان • **صلى الله علينا** وعلى سائر الانبياء والمرسلين •
وفى زفران • وعلى جميع ازواج الملايكه والاولياء والصلحاء اولى
العرفى من الرزق • **واذ لا اولى الصلابة اهل الايمان** • **وما كنتم**
لاعلم المبرزين بها الحق البصير كل زفران واوان • **وستلم تسليما كثيرا**
ثاذا فمناك الحق باعلان واذكر • **سبحان الله والحمد لله ولا اله الا**
الله والله اكبر • **سبحان الله** • **ويعبد** •
كل علم بشيء موضوعه لا قبله • **لا اله الا الله** •
لا اله الا الله • **سبحان الله** • **ويعبد** •
بما يستحق من الثمرات والجزى الاختصاص • **والشمس والليل** •
علم الخيرات ومنها ما يجد من كبرياكمه زوتجان • **ويعلم** •
الشمس والليل • **سبحان الله** • **والشمس والليل** •
الامم اخلق له العباد • **سبحان الله** • **والشمس والليل** •
ان هو من اشجع الرعسان • **سبحان الله** • **والشمس والليل** •
علا يكد له يوركد عفا ولا يبعث جنان • **سبحان الله** • **والشمس والليل** •
الذى لا يشغل شأن عن شأن • **سبحان الله** • **والشمس والليل** •

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (6)

- Το πραγματικά νέο γεγονός στο Μεσαίωνα υπήρξε η δημιουργία των νοσοκομείων.
- Ήδη από τις αρχές του οι εκκλησίες και τα μοναστήρια αφιερώνονταν στην φροντίδα των φτωχών, των ασθενών, των ταξιδευτών και των ιεραποστόλων.
- Στα *hospites* που για αυτό τον σκοπό δημιουργήθηκαν ο κανόνας ήταν ότι σε αυτούς τους ανθρώπους που είχαν ανάγκη έπρεπε να βλέπουν τον ίδιο το Χριστό.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (7)

- Η περίθαλψη των ασθενών είχε ήδη εφαρμοστεί στα πρώτα κοινόβια της Ανατολής [*νοσοκομείον, ξενοδοχείον, βρεφοκομείον, γεροντοκομείον*]
- Στα μεγάλα μεσαιωνικά μοναστήρια μπορούσε κάποιος να βρει : *infirmarium, cubiculum valde infirmorum, hortus, armarium pigmentorum, armarium librorum*
- *Clastrum sine armario est quasi casrtum sine armamentario*
- Η *restitutio ad integrum* της σωματικής υγείας ταυτίζεται με τη πνευματική υγεία (ολισμός)

Εικόνα 1: Οι εκ Μικράς Ασίας Άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός. (Έργο Κ. Τάμπη).

"Ασθενούντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαρίζετε, νεκρούς εγείρετε, δαιμόνια εκβάλλετε: δωρεάν ελάβετε, δωρεάν δώτε. Και κτήσησθε μηδέ χρυσόν, μηδέ άργυρον, μηδέ χαλκόν εις τας ζώνας υμών. "

Εκ του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου 10, 8-9

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (8)

- Η αποφασιστική στροφή έγινε τον 12^ο αι. με τον *Guido του Montpellier* που ίδρυσε ένα Νοσοκομειακό Τάγμα του Αγίου Πνεύματος [*Santo Spirito*], ειδικά προορισμένο στη φροντίδα των ασθενών.
- Το τάγμα εγκρίθηκε το 1198 και υποστηρίχθηκε από τον Πάπα Ιννοκέντιο Γ' όταν ήδη είχε δέκα σπίτια στη Νότιο Γαλλία και κεντρική έδρα στη Ρώμη, το Νοσοκομείο του Αγίου Πνεύματος στη Sassia.
- Ο κανόνας του τάγματος όριζε τη φροντίδα των φτωχών και των ασθενών ως το πρώτο καθήκον των μελών του. Οι κυριότερες χώρες που διαδόθηκε ήταν η Ιταλία, η Γαλλία και η Γερμανία όπου ακόμα και σήμερα υπάρχουν πολλά ομώνυμα νοσοκομεία

ο Μεσαίωνα & ο κίνδυνος του λιμού (9)

- Το παράδειγμα του Guido του Montpellier υπήρξε μεταδοτικό. Μιμήθηκε από πολλές λαϊκές και θρησκευτικές αδελφότητες και, με την αύξηση του πληθυσμού των πόλεων, οι αστοί άρχισαν να οικοδομούν δημοτικά νοσοκομεία.
- Τα νοσοκομεία με βάση τις γνώσεις εκείνου του καιρού έδιναν ιδιαίτερη προσοχή στον αερισμό, τις υπηρεσίες υγιεινής και τη παροχή νερού. Έτσι, οι τεχνικές ήταν πιο εξελιγμένες από ό,τι αναμένουμε: αρκεί να σκεφτούμε τις εγχειρήσεις σε νεύρα και κρανίο, στην αναγνώριση της προέλευσης των αφροδισίων νοσημάτων, στη χρήση των υπέρυθρων ακτίνων στη θεραπεία της ευλογιάς.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (10)

- Για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία οι ασθενείς δεν ήταν άνδρες και γυναίκες προς αποφυγήν ή εξορία και απομόνωση αλλά για φροντίδα.
- Η αδυναμία ελέγχου των λοιμώξεων ενείχε θανάσιμο κίνδυνο που όμως ήταν αποδεκτός εξαιτίας της χριστιανικής συνειδητοποίησης ότι ο θάνατος και το φυσικό τέλος από την ασθένεια δεν ήταν οι τελευταίες λέξεις για τη ζωή.
- Παρά τις σκληρότατες και αντίξοες συνθήκες της ζωής, υπήρχε πολύ διαδεδομένη μια μεγάλη ελπίδα, χαρακτηριστική του δυτικού κόσμου που δεν είναι άσχετη με τις μετέπειτα εξελίξεις στην επιστήμη και την Ιατρική.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (11)

- Παρόλα αυτά η μοναστηριακή ιατρική φρενάρισε λόγω των εκκλησιαστικών προκαταλήψεων σε σχέση με τους μοναχούς που για να την ασκήσουν εγκατέλειπαν τα μοναστήρια.
- Μια παπική σύνοδος (1130) απαγορεύει τη μελέτη της Ιατρικής και της άσκησης έξω από τα μοναστήρια.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (11α)

- Επίσης επειδή *Ecclesia abhorret sanguine* (Tours 1163) η Ιατρική και η Χειρουργική διαχωρίζονται όλο και περισσότερο.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (12)

- Ακόμα και μπροστά σε σοβαρότατους λοιμούς που αφάνισαν την Ευρώπη [υπολογίζονται 43 εκατ. νεκροί μεταξύ 1347 και 1350] η αναγνώριση της αξίας της ανθρώπινης προσωπικότητας, του ατόμου δεν έπεσε στο φόβο.
- Μετά από αιώνες όπου τα θύματα των λοιμών διώχνονταν από τις πόλεις, το 1403 ιδρύεται στο νησί S.Maria di Nazaret, στη Βενετία, από αυγουστινούς μοναχούς, το πρώτο καταφύγιο, που ονομάσθηκε '**lazzaretto**' λόγω εσφαλμένης προφοράς του **Nazarethun** του μοναστηριού τους [ίσως και από το κοντινό νησί του Αγίου Λαζάρου των Αρμενίων όπου υπήρχε από καιρό ένα νοσοκομείο για ιεραποστόλους].

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (13)

- Από την άλλη και με εκκλησιαστική ώθηση γεννήθηκαν τα πανεπιστήμια –πρώτο της Μπολόνια [Bologna -1088]- όπου άρχισε η συστηματική διδασκαλία της Ιατρικής
- [**uni-versitas=verso l'uno**] όπου κάθε ειδική γνώση είναι εισαγωγική του συνολικού νοήματος της πραγματικότητας.
- Ορισμένα μάλιστα όπως του Μονπελιέ και του Παρισιού από όπου θα προέλθουν αργότερα Oxford & Cambridge ήταν υπό την απόλυτη και άμεση εξάρτηση από τις εκκλησιαστικές αρχές.

ο Μεσαίωνας & ο κίνδυνος του λιμού (14)

- Η εξαετής διάρκεια σπουδών στην Ιατρική καθορίσθηκε στο τέλος του Μεσαίωνα (1200-1300).
- Οι ιατροί διαχωρίζονται από τους φαρμακοποιούς (apotecari) με Διατάγματα (Ordinationes) του Φρειδερίκου Β' (1240) που εξαρτούσαν την άσκηση του επαγγέλματος από την απόκτηση διπλώματος επάρκειας.
- Οι φοιτητές της Ιατρικής έπρεπε να ακολουθούν τη *tradio* αλλά να είναι ανοικτοί στη *ratio* που έπρεπε να συνδράμει η *experientia* (*sine experientia nihi sciri potest*).
- Η Ιατρική γίνεται *scientia* και *ars, theorica* σε αρμονία με τη *practica*.

Cy commence le quart
livre de Jehan Boccace et pre
mier met le prologue qui come
ce ou latin. *dominice .i.*

E cuide que
aucun pou
voir oit et
desma les
courage de
seigneurs et de leur durté par
avant obstinee et si cuide q
par les grans exemples deat

ditz un espouente loultra
ge et la desordonnance des
orgueilleuses ames car des
humbles se ne parle jamais
pource que humilite ne chief
ne trebude par quel conque
fortune se ne seay qui est ce
luy qui est si dur en cuer q
sans prout art pea lire ou
esouter le trebudement de
ceus roy des lidois qui de
ses hommes lires et aussi des